

Ірина ПАЛЬШКОВА,
orcid.org/0000-0002-6710-5232

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогічних технологій початкової освіти,
декан факультету початкового навчання
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) palshkova.io@dpu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Статтю присвячено актуальній проблемі формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі. Мета статті полягає у вивченні й обґрунтуванні методики формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі. Доведено, що національні цінності, відображають сукупність духовних ідеалів представників тих чи інших національних спільнот, в яких відображено їх соціально-культурний розвиток, ментальність і особливості суспільного розподілу праці. У пропонованій розробці акцентовано увагу на тому, що полікультурне виховання іноземців в Україні передбачає повагу й толерантне ставлення до іншої культури, культурно-історичних традицій, ментальності, їх усвідомлення й співставлення з культурними надбаннями свого етносу. Встановлено, що формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі – це процес набуття та усвідомлення національної культури, цінностей, ментальності, духовності тощо, який сприяє становленню етнокультурної компетентності та вихованню позитивних міжетнічних стосунків.

Охарактеризовані особливості діагностичної роботи, яка проводилася на основі виділених трьох компонентів (мотиваційного, змістовного, особистісно-орієнтованого) сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі. На основі вказаних компонентів були виявлені рівні сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі: низький, середній та достатній. Дослідження проходило в три етапи використовуючи комплекс діагностичних методів: анкетування, тести, мозковий штурм, творчі завдання, аналіз проблемних ситуацій тощо. Результати проведеного дослідження дали підставу для розробки та впровадження дослідно-експериментальної програми, яка направлена на формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі, передбачала врахування трьох означених компонентів. Результати довели про ефективність дослідно-експериментальної програми. Це дає право говорити про те, що полікультурне середовище педагогічних закладів вищої освіти являє собою у першу чергу духовно насичену атмосферу, як ділових так і міжособистісних контактів, що зумовлює світогляд, стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів і стимулює в них потребу долучення до загальнонаціональних і загальнолюдських цінностей. Адже освітній простір з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний науково-педагогічний і студентський склад, покликаний задовольнити освітні, соціокультурні й адаптивні потреби всіх студентів.

Ключові слова: національні цінності, національна свідомість, національна культура, полікультурність, полікультурне освітнє середовище.

Iryna PALSHKOVA,
orcid.org/0000-0002-6710-5232

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Pedagogical Technologies of Primary Education,
Dean of the Faculty of Primary Education
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) palshkova.io@dpu.edu.ua*

FORMING NATIONAL VALUES IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

The article is devoted to the current problem of the forming national values in students of pedagogical institutions of higher education in a multicultural environment. The purpose of the article is to study and substantiate the methodology of forming national values in students of pedagogical institutions of higher education in a multicultural environment. It has been proven that national values reflect a set of spiritual ideals of representatives of certain national communities,

which reflect their socio-cultural development, mentality and features of social division of labour. In the given paper, attention is focused on the fact that multicultural education of foreigners in Ukraine implies respect and tolerant attitude to other cultures, cultural and historical traditions, mentality, their awareness and comparison with the cultural heritage of their ethnic group. It has been revealed that the formation of national values in students of pedagogical institutions of higher education in a multicultural environment is a process of acquiring and understanding national culture, values, mentality, spirituality, etc., which contributes to the formation of ethno-cultural competence and the cultivation of positive inter-ethnic relations.

The peculiarities of the diagnostic work, which was carried out on the basis of the selected three components (motivational, content-oriented, personality-oriented) of forming national values in students of pedagogical institutions of higher education in a multicultural environment, are characterized. Based on the specified components, the levels of formation of national values in students of pedagogical institutions of higher education in a multicultural environment were identified: low, medium and sufficient. The research took place in three stages using a complex of diagnostic methods: questionnaires, tests, brainstorming, creative tasks, analysis of problem situations, etc. The results of the conducted research provided the basis for the development and implementation of a research and experimental program aimed at the formation of national values in students of pedagogical institutions of higher education in a multicultural environment, which involved taking into account the three specified components. The results proved the effectiveness of the research and experimental program. This gives the right to say that the multicultural environment of pedagogical institutions of higher education is favourable for both business and interpersonal contacts, determines the worldview, style of thinking and behavior of the subjects included in it and stimulates in them the need to join national and universal human values. After all, it is an educational space with a multicultural contingent, which includes a multi-age, multinational scientific-pedagogical and student staff, and is designed to meet the educational, socio-cultural and adaptive needs of all students.

Key words: national values, national consciousness, national culture, multiculturalism, multicultural educational environment.

Постановка проблеми. Розбудова національної державності України невід'ємно пов'язана з формуванням національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти. Цей процес є надзвичайно складний і має, насамперед, історичні витоки.

Враховуючи той факт, що в Україні навчаються студенти з інших країн, таким чином, завданням закладів вищої освіти України полягає у формуванні полікультурних взаємовідносин у студентському колективі. За таких умов особливої актуальності набуває проблема формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі. Саме студенти закладів вищої освіти і являють собою мозаїчну картину національного багатства різних культур світу, а також різних етнокультурних традицій і устремлень, що передбачає високу культуру міжетнічних відносин, прагнення до співробітництва та співпраці. Відтак, майбутні учителі різних національностей об'єднують загальнолюдські цінності, по-перше, прагнуть до розвитку своїх здібностей та задоволення морально-духовних потреб; по-друге, реалізації життєвих планів у відповідності до уяви про ціннісні орієнтації та установки.

Аналіз досліджень. За останні роки підготовлено ряд багатопланових праць, у яких висвітлюються різні аспекти даного дослідження. Значний внесок у висвітлення проблеми розвитку національної свідомості особистості та патріотизму, зробили роботи (І. Бега, Г. Ващенко, І. Підласого, Г. Сороки, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської

та ін.). Способи реалізації принципів національного виховання в практичній діяльності педагогів розглянуто в дослідженнях І. Бега, Л. Качинської, М. Красовицького, А. Розенберга та ін. Проблеми формування національних і загальнолюдських цінностей в студентській молоді в процесі освіти висвітлено у наукових працях О. Гречаника, В. Іванчук, Л. Колбіної, Л. Рибалко, М. Таланчук та ін. Патріотичне виховання студентів в педагогічних закладів вищої освіти та ціннісні мотиви формування громадянсько-патріотичної культури молоді аспектно висвітлено у працях О. Безкоровайної, О. Жаровської, М. Сметанського, Г. Тарасенко та ін. Проблеми полікультурності висвітлені в дослідженнях С. Біляєва, В. Бойченко, М. Євтуха, І. Зозулі, Ю. Саєнко, М. Скоромної, А. Солодкої та ін.

Мета статті – вивчення й обґрунтування методики формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Державотворчі процеси, що відбуваються останнім часом в країні, зумовлюють необхідність вирішення проблеми виховання національно свідомих громадян, справжніх патріотів, відданих Вітчизні, готових до плідної праці в ім'я рідного народу.

В умовах реалізації європейського вибору України завдання формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі набувають особливої значущості, оскільки пов'язуються з формуванням толерантності, ціннісних орієн-

тацій; морально-правової та національної свідомості; виконанням громадських обов'язків перед народом України, становленням високої гідності людини, групи, нації тощо. Адже головними складовими полікультурних взаємовідносин студентів виступають миролюбність, самостійність мислення, тактовність, здатність до вибору адекватних оцінок і вчинків, уміння вести діалог на засадах рівних прав та взаємоповаги.

Для уникнення непорозумінь (неповага, прояв агресії тощо) між студентами різних етносоціальних груп в полікультурному середовищі для закладів вищої освіти постає завдання, а саме удосконалення взаємовідносин різних соціокультурних груп студентів, тобто звернення уваги на сам процес формування як відносин студентів, так і на процес формування у них національних цінностей та національної свідомості в умовах університетської освіти. Особлива увага приділяється формуванню національних цінностей студентів саме педагогічних закладів вищої освіти, за для формування у них знань, умінь та навичок для подальшого використання у своїй педагогічній діяльності – передати досвід молодшому поколінню, а також сформувати у них національну свідомість, гідність та цінності для правильного розуміння й адекватного ставлення до своєї Батьківщини.

У термінологічних джерелах «національна свідомість» визначається як: «інтегративна якість особистості, що включає любов до рідної землі, готовність віддано і сумлінно працювати на благо своєї Батьківщини, зміцнювати та захищати свою державу, глибоке знання рідної мови, історії та культури свого народу, збереження та розвиток національних традицій, звичаїв, обрядів і активну участь у них, повагу до своєї нації і нації інших народів, діяльність, спрямовану на зміцнення єдності свого народу. У структурі поняття національна свідомість виділяють такі елементи, як: національна ідентичність, уявлення про типові риси своєї спільності, уявлення про спільність історичного минулого, сучасності і майбутнього, про територіальну спільність (рідну землю), а при певних конкретно-історичних умов – і про державну спільність, усвідомлене ставлення людей до матеріальних і духовних цінностей нації, її досягнень, орієнтації на них (почуття національної гордості, патріотизму тощо)» (Алексеева та ін., 2009: 295). Згідно з науковими розвідками, можна стверджувати, що національна свідомість це є розуміння та почуття належності особистістю до етичної спільноти, де результатом є засвоєння культури, традицій та звичаїв свого народу.

Чи малий інтерес для нашого дослідження представляє полікультурне освітнє середовище. З цього приводу, слушною є думка О. Антонової, яка охарактеризувала наукові праці А. Богданової, І. Петрової, Л. Лур'є та інших. Дослідниця О. Антонова, звернула увагу саме на те, що полікультурне освітнє середовище: сприяє успішній інтеграції особистості у національну та світову культуру, формує як власне етнічну так і загальнонаціональну самосвідомість індивіда; формує багатокультурну особистість, зовсім іншу, більш гармонійну форму існування сучасної людини, допомагає їй знайти своє місце в системі взаємозв'язків на соціальному, культурному, економічному та інших рівнях; створює сприятливі умови для повної особистісної самореалізації представника будь-якої культури і національності; постає як сукупність відносин між усіма суб'єктами, що забезпечують і реалізують функцію освіти відповідно до соціально значущих цілей і надають безпосередній чи опосередкований вплив на формування особистості; покликано зберегти в собі дві тенденції, важливі для повноцінного розвитку особистості: усвідомлення національної культури свого народу й прагнення увійти із цією культурою у світовий цивілізаційний процес (Антонова, 2015). Згідно з науковим дослідженням О. Антонової, сформувалося переконання, що полікультурне освітнє середовище суттєво впливає на стан і розвиток студента, а також забезпечує різноманітні можливості для всебічного особистісного вдосконалення.

З огляду на це, важливим на наш погляд є визначення функцій полікультурної освіти у ЗВО: формування у студентів уявлень про різноманіття культур і їх взаємозв'язку; розвиток усвідомленості культурного плюралізму для самореалізації особистості; розвиток умінь та навичок взаємодії студентів в полікультурному освітньому середовищі на основі толерантності та взаєморозуміння; формуванні національної свідомості та національних цінностей; формуванні національної культури та національного характеру; культурної ідентичності кожного студента та міжкультурної взаємодії студентів у ЗВО.

Слід підкреслити, що полікультурна освіта не суперечить крос-культурній грамотності, навпаки вона забезпечує багатоаспектність підходів і культурний плюралізм.

Загально відомо, що терміни «полікультурність», «мультикультурність», «міжкультурність», «інтеркультурність» та «кроскультурність» є взаємозамінними, оскільки з лінгвістичної точки зору вони являються синонімами так як перша

частина цих слів має одне й теж саме значення але різне походження. Проте, необхідно врахувати й той факт, що функціонально кожне з цих слів часом несе різні відтінки стильового забарвлення, або просто засвідчує мовно-культурні пріоритети того, хто їх уживає.

У середині ХХ ст. в науковому обігу з'являється і набуває визнання поняття «полікультурність», яке певною мірою узагальнювало і розкривало як минулі теоретичні розробки, так і сучасний досвід реалізації ідей миру і взаємоповаги між народами, незважаючи на наявні між ними культурні, расові, національні, релігійні відмінності (Бойченко, 2003: 139).

У рамках даної проблеми, доцільно розглянути провідні поняття наукового дослідження: «національні цінності», «національна культура», «національний характер» тощо. Поняття «національні цінності», відображає «сукупність духовних ідеалів представників тих чи інших національних спільнот, в яких відображено їх соціально-культурний розвиток, ментальність і особливості суспільного розподілу праці» (Алексеева та ін., 2009: 296). За цим же словником-довідником було досліджено поняття «національна культура», яке є не менш важливим для вивчення даної проблеми. Отже, «національна культура» – це «сукупність матеріальних і духовних цінностей нації, способів взаємодії нації з природою та соціальним оточенням. До національної культури відносяться: національні літературна мова і фольклор, традиції, звичаї, ремесла, ужиткова культура, витвори мистецтва, література, наукові досягнення вітчизняних учених, історична спадщина і її визначні постаті тощо, які формують національну свідомість і сприяють національній самоідентифікації народу і окремих його представників» (Алексеева та ін., 2009: 294). Варто підкреслити, що важливу роль під час формування національних цінностей у студентської молоді в полікультурному освітньому середовищі відіграють міжетнічні стосунки під час яких відбувається реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності. Відтак, культура міжетнічних стосунків проявляється у повазі прав, інтересів, самобутності, як великих так і малих народів, а також у підготовці майбутніх учителів до свідомого життя у вільному, демократичному суспільстві.

З урахуванням цієї послідовності вважаємо за необхідне розглянути поняття «національний характер» як «своєрідне, специфічне поєднання типових рис у конкретних історичних і соці-

ально-економічних умовах буття нації; уявлення народу про себе, сукупність стійких, основних для національної спільноти особливостей сприйняття навколишнього світу та форм реакцій на нього; сукупність соціально-психологічних рис (почуттів, ціннісних орієнтацій, національно-психологічних установок, емоційно-вольових якостей), властивих нації на певному етапі розвитку, детермінованими соціально-економічними, історичними та географічними умовами існування; виявлення в культурі, традиціях, звичаях, обрядах сутнісних характеристик нації» (Алексеева та ін., 2009: 295-296). Цьому є підтвердження, студенти, які приїжджають в іншу країну на навчання, опиняються в нових соціокультурних умовах, вони мають не лише до них пристосуватися а й уміти в даних умовах співіснувати, прийняти та з повагою віднестися до традицій, культури, цінностей країни. У свою чергу, ми маємо будувати з ними свої відносини на рівноправності, повазі та терпимості.

Грунтовні дослідження Є. Баграмова, Ю. Бромлей, Ф. Гороховського, Я. Довгополової, М. Євтуха, І. Зозулі, Ю. Саєнко, А. Солодкої та інших дають підстави стверджувати, що при визначенні рівня сформованості національних цінностей у студентів у тому числі й іноземних студентів педагогічних закладів вищої освіти в Україні необхідно врахувати протиріччя між почуттями гордості за свою культуру і необхідністю визнання гідності чи навіть переваги іншої етнічної культури; розбіжність між загальнонародською культурою і культурою міжнаціонального спілкування. Слушною з цього приводу є думка І. Зозулі, яка запевняє, що полікультурне виховання іноземців в Україні передбачає повагу й толерантне ставлення до іншої культури, культурно-історичних традицій, ментальності, їх усвідомлення й співставлення з культурними надбаннями свого етносу (Зозуля, 2011: 157).

Отже, аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку щодо формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі – це процес набуття та усвідомлення національної культури, цінностей, ментальності, духовності тощо, який сприяє становленню етнокультурної компетентності та вихованню позитивних міжетнічних стосунків.

З метою перевірки рівня сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі, було визначено наступні компоненти: мотиваційний, змістовний, особистісно-орієнтований, які характеризувалися показниками для більш ґрунтового дослідження.

Мотиваційний компонент (вмотивованість студентів педагогічних закладів вищої освіти до усвідомленого формування національних цінностей, пізнавальний інтерес до культурних цінностей країни, традицій тощо); змістовний компонент (наявність системи знань і уявлень про національне та патріотичне виховання, розуміння феномену «патріотизм», значимості розвитку толерантності в сучасному суспільстві, громадянської позиції, соціальної активності); особистісно-орієнтований компонент (повага до культурної та історичної спадщини своєї держави, державних символів та законів, розвиток патріотичної самосвідомості, сприяння розвитку кращим проявам української ментальності, розвиток культури мовлення).

На основі виділених трьох компонентів сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі проведено експериментальне дослідження, яке проходило в три етапи використовуючи комплекс діагностичних методів: анкетування, тести, мозковий штурм, творчі завдання, аналіз проблемних ситуацій тощо.

На основі вказаних компонентів були виявлені рівні сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі: низький, середній та достатній.

В експерименті взяли участь студенти Університету Ушинського, яких умовно було поділено на дві групи – експериментальну та контрольну.

Підводячи підсумок проведеної діагностичного дослідження, можна зробити такі висновки: 35% студентів експериментальної групи та – 30% респондентів контрольної групи – мають достатній рівень сформованості національних цінностей. Тобто, такі студенти характеризуються вмотивованістю у пізнанні та усвідомленні даних цінностей; розуміють сутність національного виховання, усвідомлюють національні цінності та наголошують на необхідності культивування їх в сучасному суспільстві; мають високий рівень громадянської позиції і патріотизму; демонструють толерантне відношення до інших, а також мають достатньо високий рівень соціальної активності.

Для майже половини (50% експериментальної та 55% контрольної груп) опитаних є характерний середній рівень сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі, який виражається недостатнім рівнем мотивації до формування національних цінностей; респонденти даного рівня не в повній мірі

ознайомленні з особливостями здійснення національного виховання та його важливості для суспільства; їм притаманний середній рівень громадянської позиції і патріотизму; демонструють середній рівень толерантного ставлення до інших в полікультурному середовищі, мають посередній рівень соціальної активності.

Низький рівень сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі було виявлено у 15% студентів, як експериментальної так і контрольної груп. Даний рівень є свідченням того, що студенти не орієнтовані на здійснення формування національних цінностей; мають низьку обізнаність щодо сутності як національного так і патріотичного виховання; громадянська позиція і патріотизм не є обов'язковою умовою їх самореалізації; характеризуються низьким рівнем толерантних якостей.

Результати проведеного дослідження дали підставу для розробки та впровадження дослідно-експериментальної програми, яка направлена на формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі. Дана програма, передбачала врахування трьох компонентів сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі (мотиваційного, змістовного та особистісно-орієнтованого).

Мета програми полягала у формуванні студентів педагогічних ЗВО мотивації до національного виховання, як однієї з умов професійного розвитку; актуалізації наявного рівня знань щодо набуття та усвідомлення національної культури, цінностей, ментальності, духовності тощо, що сприятимуть у майбутньому для становлення їхньої етнокультурної компетентності та вихованню позитивних міжетнічних стосунків; усвідомлення важливості прояву громадянської позиції і патріотизму в реаліях сучасного функціонування соціуму; спонукати студентів в полікультурному середовищі до прояву толерантного ставлення; вироблення уміння проявляти соціальну активність.

Отже, розроблений комплекс критеріїв і показників сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі дав можливість оцінити ефективність цієї роботи та зафіксувати зміни за всіма рівнями.

За порівняльними результатами рівнів сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі у контрольній групі зрушень майже

не відбулося: змінився лише на достатньому та середньому рівнях, а саме кількість реципієнтів достатнього рівня збільшилась на 5% опитаних (було 30% респондентів – стало 35%). В свою чергу середній рівень зменшився на 5% опитаних (було 55% реципієнтів – стало 50%), що стосується низького рівня – результати не змінилися зовсім. Результат в контрольній групі свідчить про те, що не проводилася належна робота з даними студентами, а незначні зміни відбулися лише з-за спілкування студентів контрольної групи зі студентами експериментальної.

В експериментальній групі динаміка зрушень відбулася на всіх трьох рівнях, зокрема: достатнього рівня досягли 50% респондентів, змінивши середній рівень до 40% майбутніх учителів. Тобто, якщо до формувального експерименту в даній групі на достатньому рівні було 35% респондентів та після проведеної роботи стало їх значно більше – відсоток досяг 50% опитаних, а це половина студентів у яких є сформовані національні цінності, є усвідомлення культури країни де вони навчаються, проживають тощо. Що стосується низького рівня, там суттєвих змін не відбулося, але все одно відсоток зменшився до 10% респондентів.

На основі аналізу, порівняння та зіставлення даних, отриманих у процесі діагностики рівнів сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі та після організації експериментального навчання, зроблено висновки про наявність в експериментальній групі позитивної динаміки за всіма показниками визначених компонентів (мотиваційного, змістовного та особистісно-орієнтованого). Половина студентів мають достатній рівень сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі, більше третини опитаних характеризується середнім рівнем цієї ж сформованості.

турному середовищі та після організації експериментального навчання, зроблено висновки про наявність в експериментальній групі позитивної динаміки за всіма показниками визначених компонентів (мотиваційного, змістовного та особистісно-орієнтованого). Половина студентів мають достатній рівень сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі, більше третини опитаних характеризується середнім рівнем цієї ж сформованості.

Висновки. Отже, спираючись на результати проведеного експерименту, правомірно зазначити, що дослідно-експериментальна програма є ефективною, оскільки результати сформованості національних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої освіти в полікультурному середовищі значно покращилися. Це дає право говорити про те, що полікультурне середовище педагогічних закладів вищої освіти є сприятливим як для ділових так і міжособистісних контактів, зумовлює світогляд, стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів і стимулює в них потребу долучення до загальнонаціональних і загальнолюдських цінностей. Адже саме освітній простір з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний науково-педагогічний і студентський склад, покликаний задовольнити освітні, соціокультурні й адаптивні потреби всіх студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О.Є. Вплив полікультурного середовища на розвиток обдарованості майбутніх педагогів. *Проблеми освіти* : збірник наукових праць. Вип. 82. Вінниця–Київ, 2015. С. 27–32.
2. Бойченко В.В. Проблеми полікультурного виховання особистості: теоретичний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : збірник наукових праць. Волинь, 2003. Кн. I. С. 138–143.
3. Зозуля І.Є. Полікультурні взаємовідносини іноземних студентів у середовищі вищого навчального закладу України (досвід Вінниччини). *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2011. № 1. С. 156–160.
4. Соціальна педагогіка : словник-довідник / За заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер. 2009. 542 с.

REFERENCES

1. Antonova O. E. Vplyv polikulturnoho seredovyshcha na rozvytok obdarovannosti maibutnykh pedahohiv [The impact of a multicultural environment on the development of giftedness of future teachers]. *Problems of education : Collection of scientific works*. Vol. 82. Vinnytsia–Kyiv, 2015. P. 27–32. [in Ukrainian]
2. Boichenko V. V. Problemy polikulturnoho vykhovannia osobystosti: teoretichnyi aspekt [Problems of multicultural personality education: theoretical aspect]. *Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*. Collection of scientific papers. Volyn, 2003. Book. I, pp. 138–143. [in Ukrainian]
3. Zozulia I. Ye. Polikulturni vzayemovidnosyny inozemnykh studentiv u seredovyshchi vyshchoho navchalnoho zakladu Ukrainy (dosvid Vinnychyny) [Multicultural relations of foreign students in the environment of a higher educational institution of Ukraine (experience of Vinnytsia)]. *Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute*. 2011. No. 1. P. 156–160. [in Ukrainian]
4. Sotsialna pedahohika : slovnyk-dovidnyk [Social pedagogy: dictionary-reference] / Za zah. red. T.F. Aliksieienko Vinnytsia : Glider. 2009. 542 p. [in Ukrainian]